

ВИХОВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА.

У системі людських цінностей важливого значення набуває ціннісне ставлення до природи. Як доводять вчені (О.Сухомлинська, Г.Тарасенко, В.Оржеховська, О.Мягченко), цей перспективний напрям буде розвиватися: стрімкий розвиток екології і реалії сьогодення передбачають глибоке розуміння сутності природи, осягнення її духовних вимірів.

Вивчення стану розробки в педагогічній теорії і практиці проблеми виховання ціннісного ставлення до природи в учнів молодших класів у сучасних екологічних умовах засвідчило, що, на думку науковців і педагогів, ця проблема є однією з найактуальніших.

Вітчизняні і зарубіжні вчені розглядали окремі компоненти ціннісного ставлення до природи й педагогічні умови його виховання в дошкільників (Л. Безрукова, Н. Кондратьєва, С. Ніколаєва), школярів (О. Александрова, З. Андрієвська, Т. Баранова, І. Зверєв, Г. Костецька, В.Ніколіна, Г. Пустовіт, І. Суравегіна) і студентів вищих педагогічних закладів освіти (Н. Андрієнко, В. Єрошенко, Л. Реут). Стосовно молодших школярів, то досліджувалася проблема формування в молодших школярів естетичного (Ф. Вольвач, М. Дробноход, О. Зирянова, В. Мясцова, А. Овчиннікова, І. Павленко, В. Сухомлинський, І. Ярита), морального (С. Іващенко, С. Карпєєв, О. Лазєбна, О. Пєхота, А. Миронов, Л. Симонова, Г. Шевченко, Т. Южакова), позитивного емоційного (В. Зотов, І. Цветкова) і усвідомленого ставлення до природи (О. Винокурова, О. Яковлева).

Беззаперечно, ціннісне ставлення до природи формується у процесі екологічного виховання і виявляється у таких ознаках: усвідомленні функцій

природи в житті людини та її самоцінності; почутті власної причетності до збереження природних багатств, відповідальності за них; здатності особистості гармонійно співіснувати з природою; поводитися компетентно, екологічно безпечно; критичній оцінці споживацько- утилітарного ставлення до природи, яке призводить до порушення природної рівноваги, появи екологічної кризи; вміння протистояти проявам такого ставлення доступними способами; активній участі у практичних природоохоронних заходах: здійсненні природоохоронної діяльності з власної ініціативи; посиленому екологічному просвітництві.

Про рівень сформованості означених понять засвідчує:

- усвідомлення краси природи як унікального явища в житті людини;
- пізнавального інтересу до краси природи;
- дбайливого ставлення до природи в традиціях українського народу.

Отже, екологічне виховання школярів нерозривно пов'язане з естетичним і моральним ставленням особистості. А процес екологічного виховання передбачає комплексну дію на становлення у школярів ціннісного ставлення до природи у порівнянні екологічних, моральних і естетичних компонентів. Милування природою завжди породжує потребу виявити своє захоплення. Однією з форм такого виявлення є просте емоційне судження, імпульсивне і нерозгорнуте, до якого здатні майже всі діти.

Переконання у великому виховному впливі краси взагалі і, перш за все прекрасної природи, виніс зі своєї вчительської діяльності і В.О. Сухомлинський. Він стверджував: «Важливу мету всієї системи виховання я бачив в тому, щоб школа навчила людину жити в світі

прекрасного, щоб він не міг жити без краси, щоб краса світу творила красу в ньому самому» [4, с.172].

Саме ціннісне ставлення до природи В.Сухомлинський розглядав як одну з основних рис людини майбутнього. Він закликав вчителів пам'ятати, що природа – не лише джерело матеріальних благ і здоров'я, але й джерело творчого натхнення, духовного розвитку людини, її емоційного життя і культури. «Гадаємо, – писав В.Сухомлинський, – що школа майбутнього повинна найповніше використовувати для гармонійного розвитку людини все, що дає природа і що може зробити людина для того, щоб природа служила їй. Уже через це ми повинні берегти і поповнювати природні багатства, які маємо» [4].

Ціннісне ставлення до природи і мистецтва є одним з складних практично – духовних основ життя суспільства. Воно формується всією історією суспільства, яка нерозривно пов'язана з природою, і на кожному щаблі суспільного розвитку набуває риси окремої епохи.

З одного боку, ціннісне ставлення нерозривно пов'язане з природою, яка виступає об'єктом праці і пізнання, умовою і джерелом різної творчої активності особистості. Зовні (природні) явища визначають всі елементи такого ставлення: зміст і структуру естетичного сприйняття, предметний зміст почуттів і думок, спрямованість вольових зусиль, мети творчих спрямовань і ціннісних орієнтацій. З іншого боку, таке ставлення обумовлене рівнями розвитку органів чуття й емоційної сфери особистості, здатністю сприймати, переживати і осмислювати красу навколишнього світу, примножувати і зберігати його естетичні якості, розпізнавати їх в мистецтві і відображати в художній творчості.

Говорячи про виховання ціннісного ставлення до природи у молодших школярів, насамперед маємо дбати про те, щоб розвивати їхню емоційну сферу, тобто вчити дивитися і бачити, отримувати емоційне задоволення від

споглядання самих об'єктів і предметів природи. Закономірною особливістю такого ставлення є нерозривний зв'язок в ньому відображення і естетичної оцінки об'єктів. Різнобарвна мотивація естетичної оцінки природи і мистецтва. Її породжують зовнішні предмети, з якими взаємодіють люди. В той же час естетичні погляди на природу і мистецтво обумовлені психічними станами, особистими смаками, потребами в діях, спрямованих на пізнання світу. Вони залежать від виховання. Керуючись естетичною оцінкою природних якостей зовнішнього середовища, люди діють відповідним чином.

В оцінці і дії виражаються усвідомлення реальної і особистої цінності ландшафтів і пейзажного мистецтва, міри, якою керується учень в своїй поведінці, його турбота про природу, про загальні і особисті інтереси, розуміння яких формує школа. Здатність естетично ставитись до навколишнього світу проявляються і формуються в основних видах діяльності: в праці, пізнанні і спілкуванні.

Вона визначена об'єктивно – проявами краси природи, а також суб'єктивно-чуттєво-емоційним відгуком школярів. Учням властиво радіти постійному оновленню середовища. Їх цікавлять і хвилюють природні форми, гра кольору і світла, контрастні поєднання природних явищ, їх просторова різноплановість і багато інших якостей.

Різноманітність прекрасного в реальному світі породжує багатство духовних рухів.

У різноманітній діяльності виникає і розкривається свідоме проникнення в прекрасні сторони природи. В ньому виражають себе загальна активність психіки, потреба в примноженні краси природи, художньо -творча спрямованість особистості.

Вся система виховання ціннісного ставлення до природи спрямована на те, щоб збудити в дитині почуття прекрасного, навчити її дивитися і бачити прекрасне в природі. Вирішенню означених завдань сприяє безпосереднє спілкування з природою та через мистецтво.

Пізнання естетичних явищ дійсності і мистецтва облагороджує життя школярів. Воно допомагає виробленню життєвих позицій. З іншої сторони, ускладнення різних напрямів естетичного виховання супроводжується їх взаємопроникненням. На базі співпадаючих моментів всіх таких напрямів поступово формується загальна основа естетичних ставлень школярів до дійсності і мистецтва. Різноманітний вплив виховання на почуття, думки і волю учнів в кінці виробляється синтезований, комплексний підхід, що характеризує естетичну діяльність особистостей в природі.

Почуття прекрасного завжди знаходило своє вираження, практичне вираження в людській діяльності. Милування красою природи, здатність зрозуміти її мову, знайти в ній співзвуччя не тільки своїм почуттям, а й духовному життю та ідеалам свого часу стали найбагатшим джерелом творчості композиторів, письменників, художників.

Краса природи продовжувала хвилювати людство в усі часи. Розуміння прекрасного, яке складається під впливом природи, знаходило своє вираження в ремеслах, в побуті, в прикладному мистецтві – національних костюмах, орнаментах, вишивках, де чудово переплітались в малюнках і яскравому колориті фарб мотиви рідної природи. Далеко не всі люди спроможні проникати у світ краси й насолоджуватись нею. Щоб відкрити очі на цей світ і поселити в їх душах радість, потрібна допомога вихователів, вчителів у школі.

Багато залежить і від нас з вами, щоб діти справді відчували щастя спілкування з найчарівнішою, найзмістовнішою книгою на землі – рідною природою. Прикро, але треба сказати, що багато дітей, особливо міських, знайомляться з природою тільки через підручник. «Конвалія, ромашка, кульбаба для них – це просто «квітка», а ясен, липа, клен – просто «дерево», усе, що зеленіє під ногами, якась трава. Поки діти малі, дайте їм можливість відчувати прохолоду ранкової зорі, тишу літнього вечора, теплоту літнього дощу, запах перегрітої соснової хвої, пахощі скошеної трави і прив'ялого

листя в осінньому парку; побачити як піднімається сонце, як розпускається мак, як хвилюється неозоре пшеничне поле...» [5, с.40].

Краса природи невичерпна. Особливо близька дітям жива краса квітів. В.О. Сухомлинський, звертаючись до вчителів писав: «Вихователі, виводьте своїх дітей на природу, показуйте їм квіти степів, луків, лісів. Відкривайте їм очі на це невичерпне джерело прекрасного. В польових та лісових квітах не тільки краса природи, а й багатство рідної мови. Свою творчу душу, свою фантазію і любов вклав народ в назви квітів і трав, в казки та легенди про них» [5, с.47].

Все це зміцнює наші зв'язки з рідною землею, наповнює фізичним змістом почуття любові до неї, яке так важко передати словами. Так, природа – добрий і могутній вихователь.

Природа має величезний виховний вплив на розвиток молодої душі, з яким важко змагатися впливу педагога. У чому ж цей вплив? Нас вражає і захоплює вічна молодість природи, її спокійна й мінлива краса, її гармонія, вічний рух, доцільність форм, кольорів, ритму...

Все у природі перебуває в дивній гармонії. З давніх–давен мислителі, поети і художники зазначали, що між явищами природи і станом людини є зв'язок, який ми не завжди усвідомлюємо. Природа впливає на душевний стан завжди. Це допомагає людині глибше проникнути у свій власний духовний світ, пробуджує естетичні почуття, моральні переживання.

Безпосереднє сприйняття природи і ціннісне ставлення до неї за допомогою мистецтва упродовж всієї історії людства формувало в людей почуття прекрасного і естетичний смак, тобто розуміння краси й здатність насолоджуватися красою, а також потреба в такій насолоді і в універсальній творчості краси. Природа давала форми не тільки для її особистого відтворення, але і для художнього створення буття людей. Вона тисячами ниток впліталась в творчу діяльність, стаючи сутнісною ланкою в духовному житті всіх без виключення народів, що населяють землю. Деякі вчені впадали

в односторонність, коли говорили про вплив людини на природу, про її перетворення, змінні, замовчуючи вплив природи на людину, суспільство, не розкриваючи тих важливих обставин, що ставлення людини до природи є їх взаємовідношення, взаємовідображення, взаєморозкриття. Форми такого союзу змінювались в різні епохи. Природа суттєво впливає на хід всього історичного розвитку. Щоб стати з віком на одному рівні, школа повинна сьогодні організувати навчання, коли кожен предмет викладається не сам по собі, а в органічному зв'язку з іншими, в єдності з природою і практикою її засвоєння.

Мистецтво збагачує творчі зв'язки з природою. Все, у що проникає зір художника, думки і почуття письменника, тонкий слух композитора перетворюється в привабливі образи художніх творів. Вони відкривають шляхи творчого перетворення дійсності, вносять в життя дітей естетичний ідеал.

Мистецтво, яке справедливо називається світом прекрасного, завжди було образним відображенням дійсності – природи, суспільства, людини. На всіх вікових етапах виховання підростаючого покоління воно виступало як особлива форма діяльності, в якій відбувається становлення людини, укріплення її духовності, розвиток творчих здібностей, розвиток образного мислення та мовлення. Мистецтво, найбільш яскраво і образно розкриваючи людині світ реально існуючої краси, формує переконання особистості, навчає гуманізму, прагне допомогти їй знайти такі засоби взаємодії з навколишнім світом, які б відповідали високим та гуманним цілям. Найвище призначення мистецтва – це гармонійна єдність людини з історією, з суспільством, з природою.

Здійснюючи виховний вплив на людину, мистецтво вчить її бачити життя крізь призму образності. Природа виступає в очах митця як художній досконалий твір мистецтва. Всесвіт стає музичною поезією, художньою галереєю. Адже у творах мистецтва естетична оцінка природи досягає найвищого ступеня.

Мистецтво як яскравий неординарний спосіб вираження світосприймання і світобачення допомагає людині зрозуміти естетичні моменти буття у природі і стає в один ряд з провідними сферами людської діяльності. Мистецтво, спираючись на розвинене художнє мислення, оперує реальними образами і надає можливість проаналізувати всі найскладніші, найтонші грані дійсності, прояви естетичного в природі, усвідомити, вибудувати своє до них ставлення, чуттєво співставити з ними свої морально-естетичні ідеали. Воно здатне виконувати як евристичну, так і комунікативну функцію.

Евристична функція полягає не тільки в передачі авторських думок і відчущань, авторського бачення світу глядачу, слухачу. У кожному випадку окрема особистість відкриває для себе як зовнішні форми природних естетичних об'єктів, так і суб'єктивний світ образів, почуттів. Евристична функція мистецтва виступає і як стимул до дії, розвиває творчі здібності, уяву, фантазію. Комунікативна – орієнтована на передачу не тільки ідей, думок художника, музиканта, поета окремим людям, сучасникам, а й досвіду, який набутий людством, прийдешнім поколінням. У людини виникає унікальна можливість прилучення до духовних цінностей Всесвіту.

Але художньо -творчі прагнення властиві не тільки великим майстрам. Мало знайдеться людей, у яких під впливом природи не виникають «души прекрасные порывы», потреба в творчості. Особливо емоційно сприймають і оцінюють природу, як ми вже відзначали, молодші школярі. Поглиблюючи чуттєво-емоційні зв'язки з природою, звернення до мистецтва збагачує розуміння прекрасного, примножує турботу про природу, бажання зберегти її красу і багатство для нових поколінь людей. Образ прекрасної природи складає невід'ємну частину особистого і колективного естетичного ідеалу. Він формується під впливом різноманітної матеріальної і духовної діяльності, свідомого ставлення до реального середовища і його відображення в мистецтві.

Красу і дивовижність природи митець перетворює в красу і дивовижність мистецтва. Кожний вид мистецтва, маючи свою специфіку, виражає складні аспекти ціннісно-естетичного ставлення до природи. Розглянемо образ природи у різних видах мистецтва.

У скульптурі з давніх часів існував анімалістичний жанр (пластичне зображення тварин), у декоративно-прикладному мистецтві природа знаходила своєрідне художнє відображення в килимах, орнаментах, вишивках, мініатюрних виробленнях із скла, дерева, а також у розписах. Природа знаходить різноманітне відображення і в архітектурі: у ландшафтній художній творчості, тобто садово-парковому мистецтві, в зеленому убранні інтер'єрів. Сади і парки, що створювалися у різних країнах світу, починаючи з часів висячих садів Семіраміди у Вавилоні, художньо відтворюючи весь світ у мініатюрі, складали прекрасний образ Всесвіту, виражали ідею вічного оновлення природи, були розраховані не тільки на милування, а й глибокі роздуми про сенс життя.

Таке ж значення має мистецтво складання букетів (ікебана). Японці вважають, що букет прекрасний тільки тоді, коли несе у собі інформацію про народження та продовження життя, тобто має потрібну форму і зміст.

Образ природи звучить і в музиці. З усіх видів мистецтва музика має найбільшу силу впливу на людину, безпосередньо звертаючись до її душі, внутрішнього світу, настрою. Там, де закінчуються слова, починається музика – ця натхненна, найінтимніша, найчарівніша і універсальна з усіх мов, за допомогою якої можна опинитися в найдивовижнішому та чудодійному світі краси і натхнення. Сприймаючи красу музики, ми починаємо сприймати красу людської душі. Музика розкриває нам світ фантазування, викликає до життя нові душевні стимули, збуджує душу й одвічне невтомне прагнення до краси, до ідеалу.

Прилучення дітей до освоєння художнього образу природи, втіленого у мистецтві є дійовим засобом формування ціннісно-естетичного ставлення до природи. Але для того, щоб мистецтво реалізувало своє гуманістичне

призначення, формувало ціннісне ставлення до природи, необхідно, щоб воно було зрозумілим дітям, сприяло виявленню якомога більше зв'язків між природою та мистецтвом, яке віддзеркалило її художній образ. Сприймання природи як і сприймання образів мистецтва – це не тільки зоровий або слуховий акт. Сприймання природи людиною залежить і від її характеру, вихованості, моральних якостей. Людям жорстоким і черствим природа не відкриває своєї краси і своїх таємниць. Той, хто любить життя, знайде цікаве для себе навіть у тому, що для інших здається буденним.

Значущість художньої літератури в зображенні природної краси полягає у здатності емоційно об'єднувати різноманітні сторони природи і виражати засобами слова гармонію світу в русі. Сила літературного мистецтва в зображенні природи полягає ще і в тому, що краса світу об'єднується з почуттями поета, прозаїка, в яких вона відобразилася і одухотворилася, повертає внутрішній світ людини до джерел творчості.

Українські майстри слова мають здатність не тільки натхненно відтворювати картини природи, а й глибоко розкривати духовні зв'язки між природою і людиною.

Літературний образ природи має безпосередній зв'язок із живописом, який з усіх форм і видів мистецтва найповніше відтворює красу природи, бо вміщує у собі художню виразність, форму, перспективу, колір та світло. І завдання художників завжди полягало у тому, щоб відтворити в єдності і красі всю різноманітність і різнобарвність світу. У художників загострене почуття природи, вони не просто розуміють красу форми, а й помічають глибокі й тонкі кольорові сполучення, нюанси, гармонію. Природа в образотворчому мистецтві передає живописну стихію і колорит світу.

Українські майстри слова мають здатність не тільки натхненно відтворювати картини природи, а й глибоко розкривати духовні зв'язки між природою і людиною.

Прекрасне в природі – це краса реального життя. Мистецтво за своїм призначенням – відтворення навколишньої дійсності художніми засобами.

Художник показує світ через призму своїх ідеалів, тобто передає в конкретно - чуттєвих образах своє ставлення до нього.

Через те, ні формою, ні змістом мистецтво не тотожне відображеним життєвим фактом (інакше воно було б звичайною копією навколишньої дійсності і втратило б для нас значення). Отже, зрозуміло, що краса художнього твору відрізняється від краси явищ природи. Керівництво виховання у школярів ціннісного ставлення до природи полягає в цілеспрямованому виборі певних форм і методів впливу на дітей, визначенні шляхів ознайомлення їх з прекрасним. Особливу увагу треба приділити 1 -2 класам оскільки в цих дітей ще не сформовано естетичних потреб і запитів, немає досвіду і знань для того, щоб самостійно оцінити красу природи, її явищ.

Краса природи позбавлена морального начала. Отже, створюється ілюзія, що виховання засобами природи зв'язане з мораллю тільки тоді, коли мова йде про бережне ставлення до неї, про формування трудових навичок тощо. Насправді вміння бачити красу, зазнавати насолоди від неї зумовлене моральним обличчям людини, а не є наслідком тренуваності її органів чуття.

Через те, розкриваючи красу природи, треба одночасно виховувати риси гуманізму, людяності, доброти.

Як повинен працювати вчитель, щоб любов учнів до природи була невід'ємна від піклування про неї, від прагнення перетворювати навколишній світ за законами краси?

Виховання ціннісного ставлення до природи не може бути зведене до окремих заходів, потрібно розробити цілеспрямовану систему роботи, продумати не тільки її зміст і форми, а стимули, що підтримували б інтерес, сприяли закріпленню сприйнятого, перетворенню його на звичку, потребу, на рису характеру.

Завдання педагогів на початковому етапі виховання полягає в зборі даних про сприйняття та розуміння природи і мистецтва, в становленні загальності, різних її переходів, ставлень до цих явищ. На основі зібраних

даних виясняються шляхи педагогічного керівництва формуванням ціннісних ставлень школярів. Вияснення загальних об'єктивних основ формування таких ставлень до природи здійснюється шляхом зіставлення умов і шляхів формування таких ставлень у вихованців. З допомогою спостережень, бесід, аналізу реальних життєвих ситуацій, неважких експериментів встановлюється різниця в розумінні природи і образів мистецтва учнями. Вивчаються уміння і цінності, орієнтири школярів, їх естетичний зв'язок з природою і мистецтвом. Визначаються зміст і способи діяльності серед природи, особисто художньої творчості, а також естетичні здібності, які проявляються у взаємозв'язку з природою і в пізнанні мистецтва.

Все це допомагає правильно вибрати початкові засоби, прийоми і методи виховання естетичних ставлень школярів до природи.

Дуже важливо також показати, що звуки, кольори, досконалість форм є красивими саме тому, що вони значущі для людини, для задоволення її потреб, для творчої діяльності, для збагачення почуттів. Тільки за цієї умови можна сформувати в дитини певне ставлення до природи.

Природа через музику і чарівність слова глибше осмислюється нами як вічна і невід'ємна частина людського життя. Привчати потрібно дітей слухати вірші про природу, це надзвичайно впливає на їхній естетичний розвиток. Треба починати з малого: наблизити дитину до природи, щоб вона була з нею в постійному контакті. Її пізнання і естетичний вплив добре впливають на розвиток і формування особистості дитини. Природа – це великий вчитель і вихователь людини. Прекрасне в природі облагороджує людину, викликає у нього глибокі естетичні почуття. Різнобарвний світ живої природи – це «відкрита книга» перед очима дітей, незвичайно цікава, велична, інтригуюча.

Наше завдання – зблизити дітей з природою з перших же років навчання в школі, допомогти їм побачити в навколишньому світі прекрасне, сприйняти більше живих, глибоко хвилюючих їх образів і вражень, які

відкривають світ великих почуттів і думок, навчити їх естетично сприймати явища і життя природи, зробити їх її дослідниками, захисниками, друзями.

Знайомство дітей з природою, вивчення її – це в той же час і пробудження поетичних вражень. Дитина не тільки спостерігає за природою; контактуючи з нею, входячи в неї з усіма своїми почуттями, пізнаючи її, відчуваючи, емоційно сприймаючи, вона відчуває і естетичне переживання, радість.

Спілкування дітей з природою збагачує їх поетичними образами, вони самі бачать, відчувають, пізнають. Піклуючись про рослини, птахів, тварин; спостерігаючи за ними, діти бачать, як пробуджується життя в рослинах, які вони посадили, як розбухають бруньки, як з'являються перші листочки на деревах, які вони оберігали зимою від морозів, як виростають пташенята в птахів, які вони з нетерпінням чекали і зустрічали навесні, як з'являються перші квіти, посаджені їхніми руками, – все це приносить дітям радість, хвилювання. Близьке знайомство з тваринами, піклування про них, чи не прививають дитині взагалі любов до живих істот, чи не роблять її більш гуманною, чи не наповнюють дитяче життя відчуттям радості від свідомо зробленого нею добра? Турбота про ліс, птахів, підкормлювання їх в зимовий час, встановлення для них годівничок – хіба все це пройде безслідно, не викличе безкорисливих, добрих, естетичних почуттів? Ці гуманні почуття потрібно пробуджувати з дитинства, щоб не зачерствіли серця.

Але, як показують дослідження вчених і власний досвід, дітей необхідно вчити сприймати навколишній світ природи. Споглядаючи природу за допомогою органів чуття, діти диференціюють її естетичні властивості: розмаїття форм, кольорів, звуків, знаків, асиметрію, пропорційність, ритм тощо. Через це так важливо, починаючи з раннього дитинства поглиблювати та загострювати сенсорне сприймання школярів. Але сприймання учнями природи – це не просто емоційно забарвлений відгук на дію її естетичних властивостей. Емоційне ставлення, яке переживається дитиною при зустрічі з природою, набуває цінності лише в тому випадку,

якщо вона підходить до оцінки природи, виходячи з категорії прекрасного. Враховуючи те, що в результаті цілеспрямованої дії на сферу емоцій школярів окремі епізодичні реакції на природну красу повинні переростати у стійкі емоційні стани, закріплюючись у почуттях, і з часом перетворюючись в емоційну рису особистості, необхідно викликати у дітей переживання природної краси. Без цього виховний вплив на їхню емоційну сферу неможливий. Адже запас конкретно чуттєвих вражень створює можливість переходу до набуття знань у науково-логічній формі. Знання повинні пройти через переживання. Без цього не може виникнути інтерес і потреба спілкування з явищами і предметами природи.

Для глибшого емоційного знайомства дітей з художнім відображенням природи в художній літературі необхідно проводити з учнями екскурсії в природу. Як показує досвід, під час перших екскурсій школі реагують тільки на найяскравіше, оригінальне в природі, на те, що кидається у вічі при першій зустрічі, шукають у навколишньому пейзажі відкрити красу. Звідси емоційне захоплення, одержане за такого спостереження, буде ситуативним, неглибоким, на рівні імпульсу. Отже, необхідно після отримання школярами насолоди від першого загального враження від зустрічі з природою, вчити концентрувати їхню увагу на окремих об'єктах і явищах, допомогти ретельніше вдивлятися у навколишній світ.

Дітей також необхідно вчити сприйманню кольорів природи, диференціювати кольори і відтінки, знаходити контрастні, гармонійні, нюансові сполучення кольорів у навколишньому пейзажі, помічати зміну кольорів природних об'єктів залежно від освітлення. Наприклад, розглядаючи листя дерев школярам необхідно вказати на відтінки зеленого від найсвітлішого до найтемнішого: береза, акація, верба, тополя, ялина, черемуха, бузок, липа, клен. Також необхідно вчити дітей вслухатися у звуки природи, розуміти і оцінювати «музику» природи у різні пори року. Учитель має відкривати дітям своєрідність і неповторність звукової палітри кожної пори року. Так, наприклад, під час осінніх екскурсій до лісу школярі

вслухаються в музику осені – шелест листя під ногами, прощальні крики журавлів. Зимою – поскрипування снігу, дерев, звуки заметілі. Музика весни – це шепіт весняних струмочків, радісний спів птахів.

Важливого значення набуває і організація сприймання запахів природи. Вдихаючи аромати квітів, дерев, плодів, скошеної трави, діти вчаться їх не тільки розрізняти, а й робити відповідні висновки.

Отже, у процесі активного сенсорного сприймання природи в умовах мобілізації уяви у школярів складається необхідний асоціативний образ природи. Вони поступово вчаться не тільки пасивно вдивлятися і вслухатися у світ природи, але й насолоджуватися блакитним небом, тендітними квітами, переживати, дивлячись на зламану гілку чи безпомічну маленьку тваринку.

Пізнання естетичних явищ дійсності і мистецтва облагороджує життя школярів. Воно допомагає виробленню життєвих позицій.

Для того, щоб літературні твори сприймалися школярами на достатньому емоційному рівні, необхідно показати дітям, що художній образ природи можна створити за допомогою слова (художній твір), за допомогою кольору (живопис) і звука (музика). Нами розроблені орієнтовні уроки з літературного читання (2-4 клас), на яких використовувався синтез мистецтв (слово, живопис, музика).

Як відомо, творча уява кожного школяра має індивідуальний характер. В одних вона розвинена сильніше, в інших слабше. У процесі сприймання ліричних творів в одних школярів виникає яскравіша уява, збагачена емоціями, інші бачать лише події, в їхній уяві виникають невиразні образи, бліді картини. Адже твори художньої літератури даються людині не відразу, як полотно художника. Картини, намальовані автором за допомогою слів і речень, проходять у певній послідовності. Читач повинен спиратися на пам'ять, щоб зберегти і пов'язати попереднє з наступним. Тому важливого значення в освітньому процесі мають уроки, на яких матеріал, пов'язаний з природою, аналізується так, щоб художнє слово картина і музичний твір

складали єдине ціле. Пропонуємо орієнтовну схему аналізу творів. Запитання у ній розподілені на три групи відповідно до специфіки «мови» кожного виду мистецтва.

Головна мета – досягнення того, щоб діти зуміли зрозуміти, оцінити в естетичних судженнях те загальне, що пов'язує схожі твори в одне ціле, а також, щоб школярі відчували «живий зв'язок між художнім образом і самою природою». Аналіз творів можна уявити у вигляді схеми. Питання, які вона містить розбиті на три групи відповідно до специфіки «мови» кожного із видів мистецтва. Щоб не було дубляжу питань, які є загальними для аналізу літературних, художніх і музичних пейзажів, вони були виділені в схемі як проміжні.

1. Подобається твір чи ні? Чому?
2. Де і коли ви бачили (чули) подібну картину природи? Який настрій був тоді у вас? Що ви відчували? Чому?
3. Придивіться, прислухайтеся в твір, що в ньому зображено? Який стан, явище природи майстер зобразив в своєму пейзажі?
4. Як, за допомогою чого зображена природа в творі.
5. Що спільного між всіма цими творами? Що їх об'єднує? Що вони всі зображають? Яке почуття, настрої передають нам через свої твори поет? художник? композитор? Як ви гадаєте, люблять вони природу? Що говорять про це?

Схема аналізу творів мистецтва

Література	Живопис	Музика
Якими словами письменник зображує кольори природи, її звуки, запахи, рух у природі?	Які кольори і відтінки використовує в картині художник?	Які картини природи виникають у вашій уяві при прослуховуванні музики?
Які слова вам сподобалися найбільше?	Які кольори домінують?	Що в ній допомагає уявити саме ці образи?
Які слова, на ваш погляд, найяскравіше передають настрої письменника, навіяний такою картиною природи?	Який з них, на ваш погляд, створює основний настрій картини?	Який характер мелодії? Темп? Ритм?
	Чому художник використовує саме ці фарби?	Характер для створення образу природи?
	Вдивіться у пейзаж –	Чи чули ви звуки природи в музиці? Якщо

<p>Які почуття хотів виразити автор?</p> <p>Вслухайтесь у ритм вірша: який він – плавний, спокійний?</p> <p>Чому поет вибрав саме цей ритм? Пов'яжіть це з образом природи.</p> <p>Чи подобається твір? Де і коли ви бачили подібну картину природи?</p> <p>Який настрій був у вас тоді? Що відчували? Чому?</p> <p>Вдивіться, вслухайтесь у твір. Що в ньому зображено?</p> <p>Який стан, явище природи автор зобразив у своєму пейзажі?</p> <p>Як і за допомогою чого зображена природа у творі?</p> <p>Що спільного між усіма цими творами?</p> <p>Що їх об'єднує?</p>	<p>багато в ньому світла чи ні? Як це впливає на характер картини?</p> <p>Що, на ваш погляд, є домінуючим, головним об'єктом у зображенні? Як це підкреслюється другорядними деталями?</p> <p>Який настрій викликає пейзаж? Чому?</p> <p>Що, на ваш погляд, схвилювало художника в природі найбільше?</p> <p>За допомогою чого це передано в картині?</p>	<p>так, то які?</p> <p>Які інструменти передають їх?</p> <p>Чому автор вибрав саме ці інструменти?</p> <p>Як, на ваш погляд, композитор ставиться до природи? У чому це виражається?</p>
---	---	--

Організоване таким чином знайомство молодших школярів з пейзажем в мистецтві значно зміцнить і збагатить емоційно-чуттєве засвоєння дітьми природи, сприятиме вихованню ціннісного ставлення до навколишнього світу.

Одним із прийомів збагачення зв'язків між природою і мистецтвом в діях і свідомості учнів є робота над творами, описами реальних картин. Спостереження за природою, на думку школярів, пробуджує бажання глибше вчитуватись в художні описи, виховують любов до природи, до її краси.

Але необхідно мати на увазі, що поглиблення ставлень до природи і пейзажу проходить не автоматично. Учні з великим інтересом ставляться до тем природних замальовок, в яких закарбована близька і знайома їм природа, але з'являються і несприймання до образів менш знайомого змісту

У такому випадку засобами і прийомами стануть пізнавальні завдання, завдання, спрямовані на порівняння природи і пейзажу, складання

розповідей, випуск рукописних журналів, колективних суджень способів оволодіння художнім мисленням, читання та обговорення книг про творчість письменників і художників та інші.

Окрім того, необхідно практикувати виконання творчих робіт як усного, так письмового характеру. Всі творчі завдання можна розподілити на три групи: літературно-творчі, образотворчі і чуттєво-предметна діяльність з природним матеріалом, музична творчість. Всі групи завдань тісно пов'язані між собою темами і образами даних творчих робіт. Види завдань в кожній групі можна об'єднати в умовну схему:

Види творчих завдань

Літературно-творчі роботи	Образотворча і чуттєво-предметна діяльність	Музична творчість
Складіть розповідь на тему _____ Напишіть твір на тему _____ Придумайте казку про _____ Складіть вірш про _____ Н-д: 1) складіть розповідь на тему «Мое улюблене дерево восени» 2) напишіть твір «Фарби, звуки, аромат літа» 3) складіть казку про сніжинку 4) складіть вірш про квітучу весну пору.	До своїх розповідей, творів, казок, віршів намалюйте малюнки, виготуйте аплікації, витинанки, складіть мозаїку, виконайте орнамент в смужці; виконайте роботу з природних матеріалів. 1 а) виконайте малюнок чи аплікацію на тему: «Осіннє дерево» 2 а) складіть мозаїку «Гриб», «Яблуко» 3 а) виготовте витинанки на теми: «Сніжинка», «Морозні візерунки» 4 а) намалюйте квітучий садок, виконайте колаж на тему «У весняному садку»	Придумайте мелодію до пропонованого тексту, оберіть мелодію до власних віршів, складіть мелодію-характеристику до даного образу. 1 б) придумайте мелодію до слів «Облетіло з дерев листя» 2 б) складіть мелодії - характеристики образам «Літній дощ», «Сонце зійшло» 3 б) складіть мелодію до образів: «Сніжинка танцює», «Сніжинка повільно опускається на землю» 4 б) доберіть мелодію до свого вірша.

Отже, прилучення дітей до освоєння художнього образу природи, втіленого у мистецтві, є дійовим засобом формування ціннісно-естетичного ставлення до природи. Для того, щоб мистецтво реалізувало своє гуманістичне призначення, формувало ціннісне ставлення до природи,

необхідно, щоб воно було зрозумілим дітям, сприяло виявленню якомога більше зв'язків між природою та мистецтвом, яке віддзеркалило її художній образ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І.Д. Духовні цінності в розвитку особистості /Іван Дмитрович Бех // Педагогіка і психологія. – 1997. – №1. – С.124-129.
2. Баленок В.С. Естетичне і природа: Питання естетичного ставлення людини до дійсності /В.С.Баленок – К.: Мистецтво, 2003. – 194с.
3. Жупанін С.І. Педагогічні основи формування в молодших школярів художнього образу природи /С.І.Жупанін – К.: Мистецтво, 2003. – 194с.
4. Сухомлинський В.О. Про виховання / В.О. Сухомлинський – М. – 1973. – 172 с.
5. Сухомлинський В.О. Батьківщина в серці/ В.О. Сухомлинський – К.: Рад.шк. – 1979.